

KÜLTÜRÜMÜZÜN ULUSLARARASI BOYUTLARI

Yrd.Doç.Dr.Metin İŞÇİ*

ÖZET

Uluslararası bir anlam taşımakta olan kültür, adeta insanlığın yeniden dirilişi, bugünü dün ve yarınla zenginleştiren bir pınar gibidir. Kültür, bir başka açıdan her konuda başkalarına model ve örnek olmak demektir.

Bu açıdan bakıldığında bizim kültürümüzün özünü oluşturan temel öğenin birlik ve bütünlük esası olduğunu görmekteyiz. Buna karşılık Batıda toplumu birleştirici ve kaynaştırıcı değer hükümlerinin yerine, fertçi, faydacı ve maddeci bir anlayış yer almaktadır. Onun için bizim bu özelliğimiz insanlığı aynı potada yoğurucu olarak bütün toplumların dikkatini çekmemize zemin hazırlamıştır.

Kültürümüzün özünü oluşturan bu anlayış sosyal tabakalar arasındaki mesafenin giderilmesi ve orta sınıfın güçlenmesi şeklinde manevi değerlerimizin özünü oluşturmuştur. Atalarımız bu kültür sayesinde taşı adeta yumuşatmış, iplik ve bezlere kendi mührünü vurarak uluslararası sanat ve zanaatlara yeni bir boyut kazandırmıştır.

Demircilik, halıcılık, mimarlık, vatanseverlik, aile sevgisi, merhamet, müzik, süsleme sanatları, plastik sanatlar, tiyatro ve sahne sanatları, giyim kuşam ve adalet gibi çeşitli sahalara Türkün getirdiği bu yeni üslup, bütün toplumlara örnek olacak boyutlardadır.

GİRİŞ

İçinde bulunduğumuz çağa, bilgi ve uzay çağı veya globalleşme gibi değişik bir takım isimler verilmesine rağmen uluslar arası ilişkilerin odağında daha çok kültür kavramı yer almaktadır. Bundan dolayı kültür kelimesi, insanlar arası bütün ilişkilerin ana konularını oluşturmaktadır.

Günümüzde bilim ve sanat alanında başlayıp hayatımızın her noktasında yer alan kültür kelimesi Latince olup dilimize Fransızca'dan geçmiştir. Ekip biçmek, toprağı karıştırmak ve sürmek anlamına gelmektedir. Türk dilinde uzun süre kültür yerine irfan kelimesi kullanılmıştır. Arapça'da ise Segafe kelimesi, bilgi, ilim ve kültür anlamına gelmektedir.

* Süleyman Demirel Üniversitesi, İİBF, Öğretim Üyesi.

Uluslararası bir anlam taşımakta olan kültür, adeta insanlığın yeniden dirilişi, bugünü dün ve yarınla zenginleştiren ulu bir pınardır. Sosyal mirasın da sembolü olan kültür, gerçek hüviyeti ile insanları birbirine kaynaştırma amacı güden, adeta içinde her türlü çiçeğin bulunduğu bahçe gibidir. Bu bahçede kin, çatışma ve anlaşmazlıklar yerini bilgi, sevgi ve hoşgörüyü terketmiştir.

Temelde her türlü hayat tarzını ihtiva eden kültürün en önemli özelliği değişebilir ve esnek olmasıdır. Günümüzde her türlü bilgiye sahip olmaya da kültür denilmesine rağmen, kültürün böyle bir anlamı yoktur. Yeryüzündeki bütün toplumların bugünlerini geçmişlerine borçlu oldukları hatırlanacak olursa, kültürün toplum hayatındaki önemi daha iyi anlaşılabilir demektir. Kültür bir anlamda geçmişi gelecekle birleştirmektir.

Bilim ve teknolojinin dünyayı baş döndürücü bir hızla değiştirdiği günümüzde, bu değişimlere sırtını dönmek tarihin çarkını tersine çevirmek demektir. Bu çarkın düzenli dönmesi geçmişten ders alıp geleceğe yönelmek yani bilgi birikimi ile ideal kültür boyutunu kazanmış olmaktan geçmektedir. Tarihi açıdan bakıldığında kültürü meydana getiren maddi ve manevi elemanların çeşitli anlayışlarla yer, yer değiştiği gözlenmektedir. Yeryüzündeki toplumların günden güne birbirine yaklaştığı bir dönemde, elbette Türk kültürü de bunun dışında kalmaz.

Bizim kültürümüzün özünü oluşturan temel öğe birlik ve bütünlük esasıdır. Bu esas fert ve toplumu birbirine yaklaştırırken, beraberinde hoşgörüyü yer vererek bütün insanlığa kucak açan bir boyut kazanmaktadır. Renk, ırk, cins ve düşünce ayırımına yer vermeyen Türk-İslâm kültürü bu özelliği ile bütün toplumların insan sevgisi ile yoğrulduğu bir pota gibidir. Yunus' a "Yaratılanı hoş gör, yaratandan ötürü" dedirten kültürümüzün bu özelliğidir. "Biz bölüp parçalamaya değil, bütünleştirmeye geldik" diyen Mevlâna da Türk kültürünün bu özelliğine işaret etmektedir. Nitekim Mevlevilerin sema yaparken sağ el yukarıda sol el aşağıda figürünü sergilemeleri, Haktan halka anlayışının özeti, yani yoklukta varlık, parçada bütünü ifade eden kültür boyutudur. İnsan sevgisini bu tür davranışlarla ifade eden sadece Türk-İslâm kültürüdür.

Batıdaki hümanizm ise, insan sevgisi ile ilgisi olmayan ve 15. yy. da meydana gelen insanı anlamak için klasik Yunanca ve latince ile yazılmış eserlere dönmeli diyen akımın adıdır.¹ İnsanı adeta tanrılaştıran Hümanizm, onu her şeyin merkezi yapan akılcılık ve pozitivizmden aldığı destekle kiliseye baş kaldıran bir harekete² dönüşmüştür. Bu açıdan bakıldığında Bundan dolayı Mevlâna ve Yunus da Hümanizm aramak ancak kendi kültür değerlerimize yabancılaşmak ve onu bilmemekle izah edilebilir. Bizim kültürümüzde yer alan insan sevgisi örf ve adetlerimizle değer hükümlerimizden kuvvet alan ulu bir çınardır. Bu sevgiyi Batıya bağlamak, kendinizi bilmemek demektir.

¹ Mübahat Küyel, Felsefeye Başlangıç, MEB Basımevi, İstanbul 1977, s.82.

² Mustafa Erkal, Sosyoloji, Der Yayınları, İstanbul 1995, s. 26.

Buna karşılık Türk-İslam kültürünün özünü oluşturan birlik düşüncesi, sosyal tabakalar arasındaki mesafenin giderilmesine ve orta sınıfın güçlenmesine imkân veren bir prensip olarak, manevi değerlerimizin özünü oluşturmaktadır. Bunun uygulamalarından olan vakıflar, toplumun bütün tabakalarını birbirine yaklaştıran ve bir bütün meydana getirmeyi amaç edinen kültür değerlerinin bir özetidir. Bu kültürün dışa yansımış tarzı en açık olarak camilerimizin Külliye denilen inşaat şekillerinde görülmektedir. İslâmı, bir manevi kültür hazinesi olarak kabul edersek, ibadetlerin yapıldığı bir mekanın yanında muhtaçlara yardımcı amaçlayan tesislerin bulunması, ancak manevi kültürün maddi kalıba dökülmüş boyutu olarak değerlendirilebilir.³

Buna karşılık Batıda, toplumu birleştirici ve kaynaştırıcı değer hükümlerinin yerine, maddi çıkar ve sömürü düşüncesi yer almaktadır. Fertçi, faydacı ve sömürgeci uygulamalara ancak insan sevgisinin eksik olduğu toplumlarda görülmektedir. Batıda böyle bir anlayış, göstermelik bir insan sevgisi ile kamufle edilerek, adeta bir kurtuluş reçetesi olarak sunulmaktadır.

Maddi değer hükümlerinin yer aldığı ve üstünlük sağladığı böyle bir sosyal yapıda terör, anarşi, yalnızlaşma ve manevi tatminsizlik ile uyuşturucu bağımlılığı sürpriz gelişmeler olmaz. Zaten, daha çok değerlerinden kopmuş toplumlarda görülen anomi ve yalnızlaşma faydacı ve maddeci davranışın patolojik uygulamalarından başkası değildir.⁴ Bu, kültür anlayışı içinde insanları farklı kategorilere ayırarak kendisinden olmayanlara her türlü haksızlığı reva gören bu kültürle karşılık aynı yıllarda Türkler İspanya ve Portekiz'den kovulan Yahudilere kucaklarını açarak, büyük bir insanlık örneği göstermiştir. 1990'lı yılların başında Bulgaristan'dan göçe zorlanan 200 bin civarındaki Türk'le, Körfez Savaşı sırasında yurtlarından kovulan Peşmergeler'e kucak açan zihniyet de, yine Türkün kültür boyutunu gösteren örneklerdendir.

Daha Orta Asyadayken bir yıl boyunca elde ettiği bütün gelirini şöenlerle ve büyük bir huzur içinde halka sunan Türk beyleri bu davranışlarıyla sosyal dengeyi en iyi şekilde sağlamışlardı. Aynı davranışları aile hayatında göstererek kadın ve erkek ayırımından uzak duran Türkler, bu özellikleriyle daha bir beylikken 1353 de Balkanlara ayak basmışlardı. Bu şekilde "hak kuvvettir" teziyle hareket eden Türkler dünyanın her tarafındaki insanların sevgisini kazanmışlardı. Aynı yıllarda Batıda ise krallar ve beyler halkını ezerek "kuvvet haktır" uygulamasını ortaya koymuşlar ve halkın nefretini kazanarak, onları, kurtarıcı beklentisine itmişlerdi. Bundan dolayı, Balkanlara çıktığında halk tarafından kucaklanan Türkler için bölge halkı; Balkanlarda kardinal külahı görmektense, Osmanlı sarığını tercih ederiz" darbu meselini söylemişlerdi.

Uluslararası boyutlar içerisinde ele alındığında kültür için yapılan tanımlamalarda yeryüzündeki toplumlar arasında büyük farklar görülmüz.

³ Amiran Kurtkan, Sosyoloji, MEB Basımevi, İstanbul 1980, s.85.

⁴ Erkal a.g.e. s. 405.

Mesela, Fransız ve İngiliz kültürü ile tarihi, İngiliz ve Fransız toplumlarının kendi adlarını taşıyan topraklar üzerinde meydana gelmiştir. Bu sebeple Fransız ve İngiliz kültürü denildiğinde Fransa ve İngiltere denilen ülkelerde başlayan kültür anlaşılmaktadır. Buna karşılık Türk kültürü değişik özellikler gösterir. Türk kültürünün boyutları belli bir coğrafya ile sınırlanmamakta ve Türklerin yerleşip devlet kurdukları bölgelerin tümünü kuşatmaktadır. Bu yüzden, Türk kültürü içerisinde ev, bark, yurt, ocak gibi kavramlar diğer toplumlardan daha derin ve önemli bir mana taşımaktadır. Zaten, sadece Türk kültüründe anayurt, Anadolu, anavatan ve yavru vatan deyimleri yer almaktadır.⁵ Bu açıdan bakıldığında Türk kültürünü Türkiye topraklarıyla sınırlı görmek, bu milletin büyüklüğüne ipotek koyan güdümlü düşüncelerin eseridir. Biz Türkler yer yüzünde birçok imparatorluklar kurmuş ve dünya tarihine yön vermiş bir milletiz. Bundan dolayı, kültür değerlerimizde bölgeler arası farklılıklar elbette görülecektir. Bu durumu etnik ve azınlık farklılığı olarak görmek yanlıştır. Bu olsa olsa folklor zenginliğidir. Buradan çıkarılan sonuca göre Türk kültürü denildiğinde anlaşılması gereken şey, Türk toplumunun tarih sahnesine çıkmasından günümüze kadar devam eden ve Türklerin yaşadıkları yerlerde meydana getirdikleri ve bugün de etkisini sürdüren kültür anlaşılmalıdır.

Yapılan araştırmalar, Türk kültürünün ana kaynağının Orta Asya olduğunu ortaya koymuştur. Bu kültür, Türklerin İslam öncesi dönemde geliştirdikleri değerlerin Çin ve Hint kaynaklarından da esinlenerek zenginleşmesinin eseridir. Bu kültür, İslamiyet'in kabulünden sonra Arap ve İran kültürlerinin etkisi ile başka bir çehre kazanmıştır. Buradan çıkartılan sonuca göre Türk kültürünün boyutları üç kaynağa dayanmaktadır. Bunlar: Orta Asya kültürü, komşu ülkeler, İran ve Arap kültürleridir.⁶ Tarihin akışı içerisinde coğrafyanın da belirlediği bu gerçekler ışığında ulusal ya da evrensel kültürümüzü Türk İslam sentezi olarak kabul etmek bilimsel gerçeğe en uygun davranıştır.

Temelde her kültür kendi çevresinde bir bütünlük göstermektedir. Yani kültürler arası bir etkileşim vardır. Yani herhangi bir kültür çevresinde yaşayan insanlar başka kültürlerdeki temel düşünceleri alıp kullanabilirler. Grek heykeltiriliğinin, Mısırda ki heykel biçiminin etkisinde kalması⁷ buna en güzel örnektir.

Batı kültürü, antik çağ mitolojisinden esinlenip, Rönesans ve reformla anlam kazanırken, Rönesans sanatını sadece antik Yunan'ın devamı olarak görmek yanlıştır. Rönesans, aslında batı kültür ve sanatının kabuğu, reform ise özüdür. Türk kültürüne bakıldığında benzer durum, yaşanan coğrafya ve manevi değerlerde görülür.

Kültür belli bir topluluğa ait sosyal, teknik, siyasî ve manevi kurumların bütünü olduğundan bu faktörlerin bir toplumda görülmesi,

⁵ Şerafettin Turan, Türk Kültürü Tarihi, Bilgi Yayınevi, Ankara 1990, s. 41.

⁶ Turan, a.g.e. s. 42.

⁷ Turan, a.g.e. s. 34.

kültürel zenginliğin boyutlarını göstermektedir. Bu açıdan bakıldığında Türk kültürünün uluslar arası boyutları; Hoşgörü, kin tutmamak, merhamet, aile, vatan, sanat ve insan sevgisi olarak ifade edilebilir.

I. TÜRK KÜLTÜRÜNDE MİMARLIK

Tarihe baktığımızda Türk kültürünün gerçek boyutlarını güzel sanatlarla mimaride görürüz. Mimarlık toplumun yerleşik düzene ve şehir hayatına geçmesiyle ortaya çıkmıştır. Türk mimarisi ise yurt adı verilen üstü kubbeli çadır geleneğinden doğmuştur. Yurtların mimari yapılarına etkisi, ilk olarak Uygurlarda, kubbeli yapılar şeklinde ortaya çıkmış, oradan Oğuzlara geçerek Selçuklular ve Karahanlılar tarafından geliştirilmiştir. Daha sonra bu çadır geleneği türbeye dönüşmüştür. Türkler bu mimari anlayış çerçevesinde içinde yaşadıkları çadırın kubbesi ile savaşlarda giydikleri tolğanın şeklini mimari yapılarına yansıtarak ocak ile mücadele duygusunu birleştirmişlerdir. Cami ve kümbetlerin yapı şeklinde de bu anlayış açıkça görülür.⁸ Türklerin mimari anlayışı Orta Asyadan getirdikleri geleneklerin yanında Kuran ve hadislerle desteklenerek bambaşka bir mana kazanmıştır. Sultan camilerindeki minare boylarının 66 arşın olarak yapılması (66, ebcet hesabıyla Allah demektir), camilerin yapılışında Allah'ın isimlerinin ölçüye çevrilmesi bunun en açık ispatıdır. Mesela Süleymaniye Camisi 388 Osmanlı düğümü ölçüsüne göre yapılmıştır. 388 ise, ebcet hesabıyla Allah'ın Er-Rauf isminin karşılığıdır. Bizim mimari eserlerimizden olan çeşme ve mezarlar üzerinde Hüvelbaki (Allah bakidir) ifadesinin bulunması, bazı mezarlar üzerine hilal ve lale motiflerinin işlenmesi, cami duvarlarına kuş evlerinin yapılması, mezar taşlarında sarık, kavuk ve baş örtülerinin sembolize edilmesi yine Türk geleneği ile İslam'ın sentezini göstermektedir. Hıristiyan mezarlarının başındaki haç işareti de Batılıların manevi anlayışını gösterir.

Cami kubbeleri ile minare alemlerindeki hilal ile kilise kubbeleri ve çan kulelerindeki haçlar da örf ve adetlerin dinle birleştiği mimari üslubu yansıtmaktadır. Camilerin içindeki aydınlık ile kiliselerdeki karanlık da din ve gelenek uzlaşmasını gösteren uygulamalardandır. Eski Türk evlerindeki dolap ve tavan işlemleri ise bir yandan ses akustikini düzenlerken, diğer taraftan Türk'ün duygu ve düşüncesindeki zarafet ve inceliğin boyutunu göstermektedir.

II. TÜRKLERDE AİLENİN KURULMASI VE DÜĞÜN GELENEĞİ

Bir toplumun kültürünü oluşturan davranış kalıpları ile kurumları fertleri bir amaç etrafında bütünleştirir ve o toplumun kimliğini belirler.⁹ Bu

⁸ Adnan Turani, Çağdaş Sanat Felsefesi, Varlık Yay. İstanbul 1974, s. 232.

⁹ Nermin Erdentuğ, Sosyal Adet ve Gelenekler, Kült. Bak. Yay. Ankara 1977, s. 11.

açından bakıldığında kültürün sürekli ve gelişen davranış biçimlerini oluşturduğu görülür.

Ailenin kurulmasını sağlayan evlenme ve düğün adetleri de kültürün devamlılığını gösteren davranışlardır. Her toplumun kendine has gelenek ve göreneklere evlenme ve düğün şekillerine de yansımıştır. “At, avrat ve silah” gibi kavramlar bu konuda Türk kültürünün boyutunu göstermektedir.

Türk geleneğinde ailenin kuruluşu uzun bir hazırlık, masraf ve görkem istediğinden, boşanma da zorlaşmıştır. Batı tipi ailenin kuruluşu ise sade, masrafsız ve kısa sürede gerçekleştiğinden, batı tipi ailenin çözülmesi kolaylaşmıştır. Ayrıca Türk kültüründe her mutlu olayın sonunda olduğu gibi, ailenin kurulmasını sağlayan düğün törenlerinden sonra da kız ve erkek tarafından büyüklerin ellerini öpme töreni yapılır.

Hiçbir kültürde olmayan bu sadakat ve saygı Türk ailesinin ne kadar sağlam temellere dayandığını gösterdiği gibi aile içi dayanışmayı da pekiştirir. Türk töresinde saygı ve sevginin yeri o kadar önemlidir ki ailesinden izinsiz olarak kaçma yoluyla evlenen kızlar bile, çoğunlukla el öpme törenleri yoluyla affedilerek, kendilerine her türlü ilgi gösterilir. Yeryüzünde hiçbir toplumun geleneğinde bu derece birlik ve bütünlük davranışlarına rastlanmaz. Bu özelliğinden dolayı Türkler, tarih boyunca büyük devletler kurmuş ve diğer toplumlara üstünlük sağlamışlardır.

III. DEVLETE BAĞLILIK VE VATANSEVERLİK

Türk milleti, tarih sahnesine çıktığından günümüze kadar saldırılarla karşılaştığından dolayı, bağımsızlık ve teşkilatlanmaya büyük önem vermiştir. Onun için türkün en önemli hasletlerinden biri devlete itaat ve bağımlılıktır. Bu özelliğinden dolayı Türkler, tarihin hiçbir döneminde devletine isyan etmemiştir. Devlet hayatında otoritenin önemini anlatan “Ya devlet başa, ya kuzgun leşe” veya “Devleti ebed müddet” gibi ata sözleri ve ikazları yeryüzünde hiçbir milletin hayatında bu derece önemli yere sahip değildir.

Vatanseverlik konusunda da hiçbir millet Türklerle boy ölçüşemez. İslam öncesi Göktanrı dini olan Toyonizm’e göre devleti, vatan kavramından üstün tutan Türkler¹⁰, Müslüman olduktan sonra vatani öne alarak bu yolda mal ve canlarını vermekten çekinmemişlerdir. Onun için Müslüman Türkün gözünde en önemli makam şehitlik ve gaziliktir.

Anadolu’nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında en büyük rolü üstlenen Alperenlere Gaziyani Rum ve Bacıyanı Rum adının verilmesi de

¹⁰ Orhan Türkoğan, Türk Tarihinin Sosyolojisi, Turan Kültür Vakfı Yay. İstanbul 1995, s. 106.

Müslüman Türk için bu makamların önemine işaret etmektedir.¹¹ Türkün bu özelliğini merhum Mehmet Akif şu ifade ile özetlemiştir.

Bayrakları bayrak yapan üstündeki kandır,

Toprak, eğer uğruna ölen varsa vatandır.

Bu çerçeveden olmak üzere sadece Türk kültüründe Anayurt, Anavatan, Atayurt, Anadolu vs. gibi ulvi kavramlar görülmektedir.

IV. AİLE SEVGİSİ

Türk kültürünün boyutlarından en önemlisi büyüklere saygı, kadın ve çocuklara sevgidir. Bugünün sanayileşmiş ve kalkınmış Avrupasında büyüklere saygı zoraki ve bir güne bağlanmışken, Türk-İslam kültüründe devamlıdır. Yani batı kültüründe Anne ve babalar sadece Anneler ve Babalar gününde hatırlanırken Türk- İslam kültüründe manevi değerlerin gereği olarak yılın her günü analar ve babalar günüdür. Bunun sebebi, baba ve anne hakkının ömür boyu ödenemeyeceği inancıdır.

Kadınlar için de benzer şeyler söylenebilir. Müslüman Türk eşini sadece, yeni icadedilen ve göstermelik sevgililer gününde değil, bir hayat boyu sever ve hatırlar. İslam öncesi Türklerde Hakan ile Türkân'ın devlet işlerini beraber yürütmeleri ve kız çocuğu olmayan erkeklerin uğursuz sayılarak, kara çadırda, kara keçe üzerine oturtulması, Türklerin kadına verdiği önemi gösteren örneklerdendir. Yine Batıda kadınların insan bile sayılmadığı çağlarda, Turhan ve Kösem sultan örneklerinde olduğu gibi, kadınlar padişahları tahtan indiriyorlardı. “Cennet anaların ayağı altındadır” sözüyle kadınlara en ulvi makamı layık gören Türk kültürü ayrıca, “ana gibi yar olmaz” sözüyle de kadınlara ne derecede önem verdiğini ispat etmiştir. Buradan anlıyoruz ki çocukları seven ve anne sıfatını taşıyan her kadın Müslüman Türkün baştacıdır.

Bazı çevrelerin iddia ettiği kasti ve maksatlı iddialara göre, Türk kültüründe kadın ve çocuk dövme geleneğinin bulunduğu tezi yanlıştır. Çünkü “Dayak cennetten çıkmıştır” sözü sadece Türk kültüründe vardır. Eğer dayak iyi bir şey olsaydı cennetten çıkarılmazdı. Çocuk ve kadın dövme İran'dan Türkiye'ye gelmiş ve bazı münferit olaylardan öte bir anlam taşımamaktadır. “Kızını dövmeyen dizini döver” sözü ise kız çocuklarının daha iyi eğitilmesini öğütlemektedir. İslâmın kadına hiçbir önem vermediği iddiası da bu çerçevede değerlendirilebilir. “İlim, kadın ve erkek her Müslüman'a farzdır” hadisi de kadına öncelik tanıyarak, bu iddiaları çürütmüştür.

¹¹ Kemal Vehbi Gül, Anadolunun Türkleşmesi ve İslamlaşması, Toker Yay. İstanbul 1971, s.8.

V. TÜRK KÜLTÜRÜNÜN MERHAMET BOYUTU

Merhamet, zayıflara, acizlere ve hayvanlara hoşgörüyle davranmaktır. Türkler tarihin her döneminde kendilerine zarar verse bile merhameti hiçbir zaman elden bırakmamışlardır. Hatta 1. Murat örneğinde olduğu gibi, bu uğurda canlarını verenler bile olmuştur. Bu merhamet yüzünden binlerce evladını şehit veren türk milleti, birçok ihanetlere uğramış ve koca bir imparatorluğun yıkılıp dağılmasıyla karşı karşıya gelmiştir. Hatta bazen türkün bu özelliği kapitülasyonların verilmesinde olduğu gibi, milli bünyede tamiri güç izler bırakmıştır. Yine İslâm kardeşliği adına Araplar için büyük çapta beşeri ve ekonomik kaynaklarını yitirmiştir.

XII. yüzyılın ilkyarısında yapılan İkinci Haçlı Seferi sırasında Haçlılar, Denizli'den Antalya'ya doğru ilerlerken bir yandan Türk hücumlarıyla zayıp veriyor, diğer taraftan yerli Rumlar tarafından taciz ediliyorlardı. Nihayet binbir güçlükle Antalya'ya varan Haçlılardan hali vakti yerinde olanlar gemilere binerek Suriye'ye gitmişler ve arkada kalanlar ise, Türklerin kılıcından daha çok Rumların ihanet ve tecavüzleriyle karşılaşmışlardı.

Bu durumu farkederek Türkler acınacak durumda olan bu insanlara merhamet ederek açları doyurdular, hastalarını tedavi ettiler. Böylece dindaşları Rumlardan zulüm Türklerden ise himaye gören haçlılardan üç bin kadarı Türk ordusuna katıldılar. Bu durum karşısında Haçlı seferine katılan Kraliyet Papazı Odon de Deuil, üzülerek Türklerin bu asil davranışı için ister istemez şu sözü söyledi: "Ey, ihanetten daha zalim olan merhamet, bizim kudretimizi yıktın".¹²

Türklerde doğuştan statü oluşmaması, lonca sistemine ihtiyaç doğurmamıştır. Bundan başka fert ve toplumu birbirine tercih etmemiş ve bunları bir madalyonun iki yüzü gibi kabul etmiştir.

VI. SÜSLEME SANATLARI

Milletlerarası literatürde dekoratif sanatlar olarak bilinen Süsleme ve bezeme sanatları sahasında Türk kültürünün eşsiz örneklerine rastlanır. Türkler, resim ve heykel sanatları yerine süsleme sanatlarında, İslami geleneğe bağlı olarak büyük eserler vermişlerdir. Bu sanatlardan bazıları: Hattatlık (güzel yazı yazmak), dövmecilik, el örgüleri (gergef, kazak, çorap vs. gibi). Bunlardan halıcılık ile kilimcilikte görülen koçbaşı ve eli belinde motifleri herkesi hayran bırakacak özelliktedir.

¹² Aydın Taneri, Türk Devlet Geleneği, Töre Devlet Yay. Ankara 1981, s. 240.

VII. MÜZİK

İnsanın yeryüzüne çıkışında beri var olan müzik, dilimize Fransızca'dan geçmiştir. Kaynağı Yunanca Musike kelimesidir. Duygu ve düşüncelerin sesle anlatımı demektir. Müzik ve çalgı aletleri, seslerin sayısı ve yapıldığı yere göre çeşitlilik göstermesine rağmen Türk müziği klasik olarak ikiye ayrılmaktadır: Birincisine Alla Turca (Türk metodu), ikincisi ise Alla Franca (Avrupa usulü adını almaktadır).

Türk müziğinin kaynağı Orta Asya olmasına rağmen, zamanla İran ve Arap müziği ile karışmıştır. Müziğin Türkler arasında yayılmasında büyük Türk filozofu Farabi (870-950) nin büyük etkisi olmuştur. Yalnız Türk Müziğini diğerlerinden ayıran en önemli özellik, Türk müziğinin yaşanan olaylardan kaynaklanması ve onu sembolize etmesidir. Bu gerçekler ışığında Türk müziği, Halk müziği, Türk Sanat müziği, Klasik Türk müziği, Türk Tasavvuf müziği ve Türk Hafif müziği gibi dallara ayrılmıştır. Bunların yanında Müslüman Türk devletlerinde hükümdarların koruyuculuğu altında çoksesli batı müziğine benzeyen Nevbet Müziği doğmuş, bu müziğin gelişmesiyle zaman içerisinde mehter müziği ortaya çıkmıştır. Nevbet, Müziği özellikle bağımsızlığını ilan eden hükümdarların, adına para basması ve hutbe okunması törenleri sırasında çalınmıştır.¹³

Türklerde müzik, özellikle hükümdarlar ve beyler tarafından desteklendiğinden hızla gelişmiş ve uluslararası bir boyut kazanmıştır. Osmanlılar, bu amaçla sadece saray personeline müzik eğitimi veren Meşkhane adlı bir okul açmışlardı. Cumhuriyetimizin ilk yıllarında tek sesli müziğe Alaturka, çok sesli batı müziğine ise Alafranga denmiştir. Fakat zamanla batı ile ilişkiler artınca, müzik çeşitleri orijinal isimleriyle söylenmeye başlamıştır.

VIII. PLASTİK SANATLAR

İslâmiyet'ten önceki Türklerde kültür faaliyetleri içerisinde heykelin büyük bir yeri vardır. Bunlar, genellikle dini amaçla yapılmıştır. İslamiyet'in kabulünden sonra ise heykelcilik dine aykırı görülerek yasaklanmıştır. Aslında İslam heykeli değil putları yasaklamıştır. Fakat halk bunu yanlış anlamıştır.

Türkler, İslamiyet'i kabul edince heykel geleneğini bir süre daha sürdürmüşlerdir. Türk saraylarında heykellerin bulunması bu geleneğin devam ettiğinin göstergesidir. Büyük Selçuklular zamanında sarayda, alçıdan yapılmış heykeller bulunmaktaydı. Anadolu Selçuklularında ise heykelin yerini kabartmalar almıştır. Bu kabartmaların büyük bir kısmı hayvanlarla ilgilidir. Hayvan figürleri içerisinde de en yaygın olanları aslan, kartal ve

¹³ Turan, a. g. e., s. 258.

yılandır. Kartal, esasında Orta Asya Türklerinde, kötü ruhlardan koruyuculuğun sembolüdür. Bu sembol, genellikle cami, türbe, kervansaray ve evlerde kullanılmıştır. Daha az olarak da mezar taşlarında kartal figürlerine rastlanmaktadır. Hatta çift başlı kartal, Selçuklu devleti sembolü olmuştur. Oniki hayvanlı Türk takviminde yer alan ve aylara adlarını veren boğa, yılan, balık, kuş figürleri sonradan süslemelerde kullanılmıştır.¹⁴

Türklerin kendi oymaklarının sembolü olan koçu, İslamiyet döneminde de mimari ve güzel sanatlarda kullanmaları Türk kültürünün boyutlarını gösteren çarpıcı örneklerdendir. Osmanlı Devleti zamanında heykel ve kabartmalar İslami anlayışa bağlı olarak tamamen ortadan kalkmış, bunların yerini bitkisel ve geometrik motifler almıştır. Bunun sebebi, din adamlarının katı tutumu ile, her türlü heykeli put olarak değerlendirmeleridir. Kanuni Süleyman döneminde sadrazam Makbul İbrahim Paşanın Macaristan'ın 1536 da alınmasından sonra Budapeşte'deki, Corvin Sarayında bulunan Apollon, Diana ve Herkül'e ait üç heykeli getirterek Sultan Ahmet'teki Dikili Taşın yanına dikmesi, çeşitli suçlamalara hedef olmasına sebep olmuştur.

19. yy. da Sultan Abdulaziz dönemine gelinceye kadar heykele karşı bu tavır devam etti. İlk olarak Sultan Abdulaziz, Füller adlı bir heykeltıraşa at üstünde bir heykelini yaptırarak Beylerbeyi Sarayının avlusuna koydurttu. Daha sonra Mısır Hidivi İbrahim Paşa (1863-1879) meydanlara heykel diktiren ilk yönetici olmuştur. Bundan başka Kavalalı Mehmet Ali Paşanın oğlu İbrahim Paşa, kendi heykelini Kahire meydanına diktirmişti. Bu sanatın ülkemizde yayılması ve kabulü Tanzimat yıllarına rastlamıştır. Bu tarihte Avrupa'ya giden öğrenciler beraberlerinde heykelciliği de getirmişlerdi. Yurda sokulan heykeltıraşlık 1863 de Sanayi-i Nefise mektebinin açılması ile de yaygınlık kazanmıştır.¹⁵ Türk heykelciliği esas gelişmesini Cumhuriyet döneminde göstermiştir.

IX. TİYATRO VE SAHNE SANATLARI

Türk sanat faaliyetleri içinde sahne sanatlarının büyük bir yeri vardır. Bunda İslam öncesi dönemdeki uygulamaların izlerine rastlanır. Sahne sanatlarının gelişmesinde öncelikle eski Türk dini Toyonizmin inanç ve törenlerinin etkisi olmuştur. İslamiyet döneminde ise, bu tür faaliyetler, dine zarar vereceği düşüncesiyle engellenmiştir. Çok uluslu bir yapıya sahip olan Osmanlı döneminde sahne sanatları alanında Müslüman olmayan azınlıkların faaliyetleri görülmektedir. Çağdaş tiyatrunun Türkiye'ye girmesinde ise, büyük şehirlerde yaşayan Ermeni ve Yahudilerin önemli rolü olmuştur. Türk

¹⁴ Osman Turan, 12 Hayvanlı Türk Takvimi, Suhulet Kitabevi, İstanbul 1942, s. 28.

¹⁵ Ziya Gökalp, Türk Medeniyeti Tarihi, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1976.

¹⁵ Rüçhan Arık, Batılılaşma Dönemi Anadolu Tasvir Sanatı, AÜ Yay., Ankara 1982, s. 34.

tiyatrosunda görülmeyen Bale, Opera ve Operet gibi sanat türleri ise doğrudan doğruya batıdan alınmıştır.

Türk tiyatrosunun gelişmesinde yer alan faktörler üçe ayrılır:¹⁶

a) Köy ve panayır oyunları: Bu oyunlarda yöresel özellikler sahnelenmiştir. Oyunların konusu ise, hayvan taklitleri, ürün toplama ve büyüden korunma şeklinde idi.

b) Halk Tiyatrosu: Kentlerde yayılan halk oyunlarının bütünüdür. Bu sanatın en önemli özelliği sahne ve senaryoya ihtiyaç duymaması idi. Bunlar arasında kukla, karagöz ve orta oyunu yer almaktadır. 19. yy. da batıdan esinlenerek tuluat da bunlar arasındadır. Yalnız tuluat, sahnede oynanan bir sanat türüdür.

c) Saray Tiyatroları: Osmanlıda tiyatro yerine şenlik ve törenler görülmektedir. Bu şenlikler sünnet, evlenme, doğum, padişahların tahta çıkışı ve zaferlerin kutlanması şeklindeydi.¹⁷ Bu tür şenliklere halk da katılıyordu. 19. yy. başından itibaren sarayda yabancılar tarafından başlatılan sahne oyunları ortaya çıktı. Daha sonra bu oyuncular sarayda yetiştirilmiştir. Nevarki, bunlar, diğer şenlikler gibi halka açık değildi.

Bir kültür faaliyetinin kalıcılık kazanması için onun sosyal boyutunun olması gerekir. Bundan dolayı tiyatro oyunları öncelikle köylerden başlamıştır. Daha sonra, tekkeler ve dini çevrelerle Kapıkulu askerleri ve esnaflar bu faaliyetler içerisine girerek¹⁸ tiyatro yayılmıştır.

X. GİYİM VE KUŞAM

Tarih boyunca çeşitli devletler kuran ve birçok yabancı toplumla yana yaşayan Türklerin, giyim ve kuşamlarında değişiklikler meydana gelmesi doğaldır. Günümüzde kullandığımız bir çok giyim eşyasının isimlerinin yabancı olması, bunun en çarpıcı örneğidir. Türkçe'mizde yer alan giyim kuşam deyimini ile, kıyafet sözcüğü Arapça'dan alınmıştır. Eski Türkçe'de vücudun iç ve dışına giyilen bütün giysilere don adı verilmesine rağmen, bugün bu isim sadece iç çamaşır anlamında kullanılmaktadır. Çamaşır ise dilimize Farsça'dan girmiştir. Elbisede, yine Arapça olup Türkçe'si giysidir.¹⁹

Bu konuda üzerinde durulması gereken nokta İslamiyet'e girişten sonra İran ve Arap etkisinde kalan Türk giyim tarzının Avrupa ile ilişkilerden

¹⁶ Metin And, Geleneksel Türk Tiyatrosu, Kukla, Karagöz ve Orta Oyunu, Ankara 1969, s. 8.

¹⁷ Hoca Sadettin, Tacüttevarih, Kül. Bak. Yay. C.3.

¹⁸ Metin And, Tanzimat ve İstibdat Döneminde Türk Tiyatrosu, Ankara 1972, s. 68.

¹⁹ Turan, a.g.e., s. 207.

sonra değişmiş olmasıdır. Bu konuda özellikle modaya öncülük eden Fransızların etkisi ön plandadır. Daha sonra siyasal ve ekonomik ilişkiler sonucu İngiliz ve Amerikan etkisi de görülmektedir.

Bu konuda yapılan araştırmalar Türklerin hayvancılıkla uğraşmalarından ve ata büyük değer vermelerinden dolayı, giysilerinin deriden yapıldığı ve biniciliğe uygun olduğu tespit edilmiştir. Ayaęa giyilenler arasında ise çizme ve özellikle çarık çok yaygındı. Kemerler ise silah taşımak için geniş ve tokalıydı. Türklerin başlarında deriden yapılmış bir kalpak veya keçeden yapılı bir börk bulunmaktaydı. Kadın giysileri ise şalvar, cepken, üstlük ve süslü bir başlık olarak adlandırılmaktaydı. Yine kadınlar ayaklarına deriden yapılmış ayakkabı giyerlerdi.

İslamiyet'le beraber deri giysilerin yerini dokumalar almıştır. Kadın ve erkek giyimlerinde de tesettür denen yeni bir şekil ortaya çıktı. Sarık ve çarşaf bu dönemin eseridir. Tanzimat'la beraber erkekler fes, pantolon ve ceket giymeye başladı. Kadınlarsa, yüzlerini kapatmak için yaşmak, vücutlarını örtmek için ferace giymeye başladılar. Cumhuriyet döneminde bu kıyafetler tamamen batılılaştı. Bütün bu uygulamalar sonunda Türk kültürü yerine, Türkiye Kültürü gibi milli değerlere dayalı bir kültür kalıbı ortaya çıktı. Bu kültür, Türk'e has değerlerin yeni bir anlayışla ele alınması demektir.

XI. TÜRK KÜLTÜRÜNÜN ADALET BOYUTU

Türkler, tarihleri boyunca dost ve düşmanlarına karşı adaletle davranmış, her türlü yeniliğe kapılarını açık bırakmış ve hiçbir toplumla problem çıkartmamaya çalışmışlardır. Türk tarihinde zulüm ve haksızlığın yeri yoktur. Sadece insanlara değil, hayvanlara da hoşgörüyü yaklaşan Türkler, külliyelerde hayvan tedavi merkezleri kurdukları gibi, vahşi hayvanların kışın aç kalıp şehir ve köylere saldırmasını önlemek düşüncesiyle, yemeleri için dağların tepelerine ciğerler koymuşlardır. Türklerin kurduğu vakıflar, hastalara, yoksullara ve düşkünlere el uzatarak sosyal dengeyi sağlamıştı. Dahası Türkler hiç kimseye karşı kin tutmamışlar ve herkese dost elini uzatmışlardır. Böyle olmasaydı asırlarca haçlı seferleri dolayısıyla oluk gibi kan akıtan Türkler batı ile yakınlaşabilir miydi? Düşmanı ile savaşan ecdadımız, yerine göre Selahattin Eyyubi örneğinde olduğu gibi düşmanlarının yarasını sarma asaletini göstermiştir. Alparslan'ın Malazgirt de Romen Diyojene, Atatürk'ün baş kumandanlık savaşında Trikopise gösterdiği hoşgörü de Türk'ün asaletinin kültürel boyutunu ortaya koymaktadır. Eğer böyle olmasaydı bize sürekli zarar veren Yunanistan'a karşı depremler dolayısıyla yardım ekibi gönderdi diye dostluk elimizi uzatabilir miydik?

KAYNAKÇA

1. Amiran Kurtkan, Sosyoloji, MEB Basımevi, İstanbul 1980.
2. Metin And, Geleneksel Türk Tiyatrosu, Kukla, Karagöz ve Orta Oyunu, Ankara 1969.
3. Metin And, Tanzimat ve İstibdat Döneminde Türk Tiyatrosu, Ankara 1972.
4. Mübahat Küyel, Felsefe Başlangıç, MEB Basımevi, İstanbul 1977.
5. Mustafa Erkal, Sosyoloji, Der Yayınları, İstanbul 1995.
6. Nermin Erdentuğ, Sosyal Adet ve Gelenekler, Kültür Bakanlığı Yay. Ankara 1977.
7. Osman Turan, 12 Hayvanlı Türk Takvimi, Suhulet Kitapevi, İstanbul 1942.
8. Rüşhan Arık, Batılılaşma Dönemi Anadolu Tasvir Sanatı, AÜ Yay., Ankara 1982.
9. Şerafettin Turan, Türk Kültür Tarihi, Bilgi Yayınevi, Ankara 1990.
10. Ziya Gökalp, Türk Medeniyeti Tarihi, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1976.
11. Adnan Turani, Çağdaş Sanat Felsefesi, Varlık Yayınları, İstanbul 1974.
12. Orhan Türkoğan, Türk Tarihinin Sosyolojisi, Turan Kültür Vakfı Yayınları, İstanbul 1995.
13. Kemal Vehbi Gül, Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşması, Toker Yayınları, İstanbul 1971.
14. Aydın Taneri, Türk Devlet Geleneği, Töre Devlet Yayınları, Ankara 1981.
15. Hoca Sadettin, Tacüttevarih (Tarihin Taci), Kültür Bakanlığı Yay. C.3, Ankara 1997.